Денис Зборошенко
старший викладач Факультету правничих наук
Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Критерій доброчесності судді (кандидата на посаду судді): між мораллю та правом

До переліку загальновизнаних складових принципів верховенства права і правової держави традиційно відносять незалежність суду і суддів. За словами М. Козюбри, ефективний захист прав і свобод людини від зловживань з боку законодавчої і виконавчої влади та інших порушень, утвердження принципів правової держави і верховенства права можливі лише за умови сильної, незалежної та неупередженої судової влади[1]. Саме судді як представнику судової влади належить центральне місце у реалізації права на справедливий суд, від забезпечення якого безпосередньо залежить утвердження та реалізація інших природних прав людини.

Однією з загальновизнаних загроз на шляху до утвердження сильної і незалежної судової влади є корупція як явище, що нівелює саму суть справедливості як основоположної цінності права. Невипадково оновлена версія Мірила правовладдя (верховенства права), нещодавно затверджена Венеційською комісією, визнала корупцію та конфлікт інтересів основними загрозами для утвердження принципу верховенства права й елементом зловживання владою. Як зазначено у Мірилі, «корупція підважує публічну довіру, послаблює інституції та призводить до свавілля і зловживання владою»[2]. Без перебільшення корупцію можна назвати однією з головних проблем системи державних органів в Україні, на чому послідовно наполягали провідні науковці та правники. Ще в 2007 р. М. Козюбра називав корупцію однією з причин низької ролі і значення суду в системі органів державної влади України[3].

Лише після Революції Гідності в українській правовій реальності почалися відчутні зрушення в напрямку реформування судової влади на шляху до її інституційного посилення та захисту, зокрема від корупційних проявів. У межах процесу, який в політичних документах названо як «судова реформа», були внесені численні зміни до Конституції та законів України, що відображали нові правила формування та очищення суддівського корпусу.

До ключових змін, які були безпосередньо спрямовані на мінімізацію рівня корупції серед суддів, слід віднести юридизацію поняття «доброчесність» як концепції, яка поруч із «компетентністю» була покликана стати стандартом, якому має відповідати український суддя. Саме завдяки конституційним змінам від 2016 р.

[1] Козюбра М. «Принципи верховенства права і правової держави: єдність основних вимог», *Наукові записки НаУКМА*. Сер.: Юридичні науки. 2007. Т. 64. С. 7.

[2] The Updated Rule of Law Checklist, CDL-AD(2025)002-e, Strasbourg, Adopted by the Venice Commission at its 145th Plenary Session (Venice, 12–13 December 2025), 16 December 2025. P. 27. URL: https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/cdl-ad-2025-002-e., p. 27.

[3] Козюбра М. «Принципи верховенства права і правової держави: єдність основних вимог», *Наукові записки НаУКМА*. Сер.: Юридичні науки. 2007. Т. 64. С. 8.

вимога бути доброчесним з'явилася щодо кандидатів на посаду судді, а усі судді, що обіймали посаду станом на день набрання чинності цими конституційними змінами, були зобов'язані пройти одноразову процедуру оцінювання відповідності критерію доброчесності[4].

У подальшому відповідні зміни було внесено до галузевого законодавства, зокрема Закону України «Про судоустрій і статус суддів», що нині містить перелік показників критерію доброчесності. Згідно з ч. 9 ст. 69 цього закону кандидат на посаду судді відповідає критерію доброчесності, якщо відсутні обґрунтовані сумніви у його незалежності, чесності, неупередженості, непідкупності, сумлінності, у дотриманні ним етичних норм, у його бездоганній поведінці у професійній діяльності й особистому житті, а також щодо законності джерел походження його майна, відповідності рівня життя кандидата на посаду судді або членів його сім'ї задекларованим доходам, відповідності способу життя кандидата на посаду судді його попередньому статусу[5].

Сам термін «доброчесність» не є новим для українського правового дискурсу, оскільки, починаючи з 1990-х років, він згадувався у значній кількості політичних, програмних і навіть законодавчих актів[6]. Утім, це поняття залишається мало дослідженим у правовій площині, особливо враховуючи схильність окремих правників до оманливих (завдяки своїй видимій простоті) намагань розтлумачити його зміст крізь призму філології, філософії або ж релігієзнавства. Тлумачний словник української мови пропонує визначити поняття «доброчесність» як чесність і високу моральну чистоту[7], що дає змогу однозначно віднести цей термін до категорії етичних. Саме з етикою чеснот, як напрямом філософії, передусім асоціюється доброчесність, оскільки є органічною складовою науки про чесноти, яке наголошує на моральності суб'єкта (беручи до уваги учення Аристотеля). Іншими підходами, які допомагають з'ясувати зміст доброчесності (*integrity*) як філософського концепту, є деонтологія, що розглядає моральність рішень та дій із погляду обов'язків, прав та правил (І. Кант) і телеологія та консеквенціалізм, які акцентують увагу на необхідності враховувати наслідки дій (Д. Юм та Дж. Бентам)[8]. З релігійного погляду під доброчесністю передусім слід розуміти цілісність людини в усіх її проявах: «тілесній чистоті/невинності, розсудливості у безумовному слідуванні у повсякденному своєму житті Божим заповітам/настановам, здатності звершувати "чудо добра" в ім'я іншої людини і спільноти»[9].

Не заперечуючи проти спроб здійснити інтерпретацію поняття «доброчесність» через з'ясування його семантичного змісту та з використанням філософського

[4] Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 червня 2016 р. № 1401-VIII. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text

[5] Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text

[6] Зборошенко Д. Матеріали дослідження щодо доброчесності суддів (кандидатів на посаду судді). *Огляд використання поняття «доброчесність» в українському законодавстві.* 2025. С. 4. URL: https://nsj.gov.ua/files/1746685144IDLO_dobrochesnist.pdf

[7] Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ: Перун, 2005. С. 308.

[8] Huberts L. The Integrity of Governance. Palgrave Macmillan UK, 2014. URL: https://doi.org/10.1057/9781137380814.

[9] Сущенко В. У пошуках доброчесності. *LB.ua, Блог Володимира Сущенка.* 11 червня 2024. URL: https://lb.ua/blog/volodymyr_suschenko/643594_poshukah_dobrochesnosti.html

інструментарію, варто зауважити на обмеженості гносеологічної цінності висновків, які можна здобути із застосуванням такого підходу. Спроба глибше розкрити це поняття залишаючись у межах лінгвістичного і філософського (а тим паче — релігійного) дискурсів приречена на неможливість дослідити ті складові концепції «доброчесності», які вона набула після включення цього поняття до системи правового регулювання. Адже сам факт юридизації цього поняття є причиною для його значного переосмислення саме в правовій площині, що варто зробити з використанням абсолютно інших методів інтерпретації правових норм, які переважно притаманні саме правовій науці, зокрема історико-політичного, спеціально-юридичного та, особливо, телеологічного. Обмеженість буквальним (граматичним) і філософськими методами не призводить до глибшого осмислення цієї категорії та продукування нових знань, окрім вже відомих.

Першим кроком до переосмислення змісту доброчесності є розрізнення доброчесності як морального концепту (який, втім, охоплює значно більший обсяг моральних цінностей та норм, ніж лише «добро» і «чесність») та доброчесності як зовнішнього критерію, якому має відповідати особа, зокрема, суддя (кандидат на посаду судді). Саме в доброчесності як критерію оцінювання проявляється нормативний характер цього поняття, адже залежно від результатів такого оцінювання виникають різні юридичні наслідки для осіб, які такому критерію відповідають або не відповідають (подібно до критерію професійної компетентності). Без розрізнення морального та правового в доброчесності будь-які спроби визначити зміст цього поняття та його межі в юридичній площині приречені на невдачу, оскільки невідворотно призводять до дискусій про релятивізм моральних норм залежно від конкретних історико-політичних обставин, «спектр моралей», притаманних різним соціальним групам у межах одного суспільства, звуження кола осіб, які можуть оцінювати доброчесність, винятково до «моральних авторитетів» тощо[10].

Окреслення критерію доброчесності як юридичного концепту створює передумови для глибшого дослідження його змісту як правового феномену, дає змогу дослідити питання меж його застосування та визначення місця в системі правових норм, що регулюють діяльність органів правосуддя. Ці питання є особливо актуальними з огляду на бурхливий розвиток законодавства, правил етичної поведінки, судової практики, зокрема практики Європейського суду з прав людини, що розкривають зміст різних аспектів цього поняття.

Водночас при дослідженні доброчесності як критерію важливо усвідомлювати, що коріння цього поняття, як і саме право, все ж глибоко переплетене з суспільною мораллю. На відміну від суто правових норм (таких як правила дорожнього руху, військові статути, законодавства про державний бюджет тощо), які можна вважати морально нейтральними[11], зміст критерію доброчесності може бути повною мірою розкритий винятково крізь призму тісного аксіологічного переплетіння моралі і права, як взаємопов'язаних соціальних регуляторів, що приймаються суспільством як загальнообов'язкові. Як зазначав М. Козюбра, попри змістовні й інші відмінності між

[10] Бурлаков С. Доброчесність судді: між правом і мораллю. URL: https://hcj.gov.ua/massmedia/dobrochesnist-suddi-mizh-pravom-i-morallyu

[11] Козюбра М. І. та ін. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2016. С. 84.

правом і мораллю, неможливо заперечити морально-ціннісну обумовленість права, тобто наявність у нього й моралі єдиного аксіологічного коріння. Це не дає підстав не тільки для їхнього протиставлення, а й для проведення різкого розмежування між мораллю і правом, тож може йтися лише про їх м'яку автономію[12]. Право і мораль тісно переплетені, вони ґрунтуються на спільних для них засадах справедливості, свободи та рівності[13].

Відтак осмислення критерію доброчесності як самостійного правового конструкту можливе саме завдяки визнанню, що в цьому понятті тісно переплітаються моральні та правові цінності і норми. Незважаючи на складність такого комплексного дослідження, саме воно дає можливість дійти до нового рівня розуміння критерію доброчесності, що сприятиме його більш послідовному практичному застосуванню при формуванні суддівського корпусу та, як наслідок, зменшенню рівня корупції серед суддів, посиленню незалежності суду і суддів і, зрештою, кращому забезпеченню основоположного права людини на справедливий суд й утвердженню принципу верховенства права в Україні.

[12] Козюбра М. Практична філософія права: монографія. Київ: Дух і літера, 2024. С. 344.

[13] Козюбра М. І. та ін. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2016. С. 84.